

POLSKA WOBEC WSTAPIENIA LITWY DO STRUKTUR EUROPEJSKICH

Zbigniew Karpus

ABSTRACT

The article is devoted to the new historical and political investigations on the Poland in regard to Lithuania's admission into European structures during last decades. The Polish state authorities took part at generation of actual political events of independence receiving in Baltic States in memorable 1991 year. As an important part of the background for the States strategic partnership it is possible to admit the collaboration in the developments of economical and industrial units, which reached the high point of its intensity in the middle 1990, having the possibility to use the positive results of free market since January 01, 1997. The important element in the positive process in normalizing relations between Poland and Lithuania was the forthcoming political support to join NATO for all Baltic States from the Polish State side. The Polish support for Lithuania to join NATO as well as EU was consistent, principled, and made non-conjuncture way.

KEY WORDS: Poland, Lithuania, Baltic States, Polish national minority in Lithuania, European structures, NATO, EU, historical and political state relationships.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiami nauji istorinių ir politinių tyrimų duomenys apie Lenkijos santykius su Lietuvos valstybe, šiai pastarųjų dešimtmečių laikotarpiu tampant Europos politinių struktūrų partnere bei tikrąja nare. Lenkijos valstybės vadovai bei vyriausybė aktyviai dalyvavo esminių istorinių bei politinių Rytų ir Vidurio Europos pokyčių procese įsimintinais 1991-aisiais metais. Svarbia strateginės Lenkijos ir Lietuvos partnerystės sudėtine dalimi pastaruoju metu tapo ženkliai išaugęs abiejų šalių bendradarbiavimas ekonomikos bei energetikos srityje, įgavęs solidų pagreitį XX a. 9-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje, išnaudojant naujai atsivėrusias laisvosios rinkos galimybes. Pozityviais abiejų šalių bendradarbiavimo bei geros kaimynystės liudijimais galima laikyti ir aktualią Lenkijos paramą Lietuvai bei kitoms Baltijos šalims stojant į NATO, o vėliau – ir į Europos Sąjungos gretas. Ši Lenkijos parama Lietuvai buvo ir yra nuosekli ir pagrįsta nesavanaudiškumo bei lygiateisiškumo principais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Lenkija, Lietuva, Baltijos šalys, lenkų tautinė mažuma Lietuvoje, Europos struktūros, NATO, ES, istoriniai ir politiniai valstybių santykiai.

*Prof. Dr. Habil. Zbigniew Karpus, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Faculty of History, Institute of International Relations, Department of Eastern Europe
Batorego str. 39L, PL 87-100 Toruń, Poland*

Dla Polski po odzyskaniu pełnej suwerenności, co nastąpiło w następstwie przemian w Europie Środkowo-Wschodniej, stosunki z sąsiednią Litwą były bardzo ważne ze względu bliskość położenia, ale także ze względu na historyczne związki między naszymi narodami. Po pamiętnych wydarzeniach z 1989 r. dla Polski bardzo ważne było, jak rozwijać będzie się sytuacja na terenie istniejącego jeszcze wówczas Związku Sowieckiego. Rozwój wydarzeń, w tym nękanym trudnościami gospodarczymi i społecznymi „mocarstwie”, był pilnie obserwowany przez nowe władze polskie. Szczególną uwagę Polski przykuwały wydarzenia w republikach nadbałtyckich, których mieszkańcy, popierani przez wszystkie siły polityczne, dążyli z determinacją do wyjścia ze Związku Sowieckiego, do którego republiki zostały siłą włączone przy milczącej zgodzie międzynarodowej opinii publicznej w 1940 r.

Władze w Warszawie w pamiętnym 1991 r., gdy narody bałtyckie dążyły do pełnej suwerenności, jednoznacznie wspierały te dążenia. Należy przypomnieć, że w trakcie próby ataku oddziałów sowieckich na wieżę telewizyjną w styczniu 1991 r. litewski minister spraw zagranicz-

nych przebywał w Warszawie. Celem jego pobytu miało być utworzenie rządu litewskiego na uchodźstwie w Polsce, w razie siłowego rozwiązania kryzysu na Litwie. Co prawda w tym czasie rząd Polski wykazywał wiele ostrożności w oficjalnym uznaniu niepodległości państwa litewskiego, co wynikało z obawy przed reakcją Moskwy. Strona polska nie chciała drażnić władz moskiewskich w okresie, gdy toczyły się negocjacje w sprawie wyjścia z Polski stacjonujących jeszcze oddziałów sowieckich. Wówczas to ze względów taktycznych przedstawiciele parlamentu polskiego przejęli inicjatywę wspierania aspiracji niepodległościowych Litwinów. Do Wilna w tych trudnych styczniowych dniach 1991 r. przybyła grupa polskich parlamentarzystów, wśród których znalazł się także Adam Michnik. Nie była to jednak pierwsza wizyta posłów polskich na Litwie, gdyż niemal rok wcześniej w marcu 1990 r. w Wilnie przebywała delegacja Sejmu RP z Bronisławem Geremekiem na czele. Doszło wówczas do podpisania wspólnego komunikatu wspólnie z litewskim „Sajudisem” wyrażający poparcie dla niepodległości Litwy w dwa tygodnie po ogłoszeniu przez Radę Najwyższą Republiki Litewskiej Aktu Niepodległości w dniu 27 marca 1990 r.

Na stosunki polsko-litewskie w tym okresie duży wpływ miała kwestia sytuacji licznej polskiej mniejszości na Litwie. Członkowie mniejszości polskiej na Litwie obawiali się, że w niepodległym państwie litewskim ich sytuacja będzie gorsza od sytuacji mniejszości polskiej na Białorusi i Ukrainie. Pojawiły się nawet postulaty uzyskania autonomii Wileńszczyzny. Kładło się to cieniem na kształt stosunków polsko-litewskich tym czasie. Stąd też Polska dopiero jako 17 kraj uznała państwo litewskie po wydarzeniach z sierpnia 1991 r. – puczu Janajewa, co nastąpiło 26 sierpnia 1991 r. Podstawowym problemem w stosunkach niepodległej Polski z niepodległą Litwą był brak zaufania władz litewskich do lojalności Polaków zamieszkujących Litwę. W obawie przed degradacją swojej pozycji społecznej mniejszość polska nie opowiedziała się jednoznacznie w sierpniu 1991 r. za niepodległością Litwy, przez co udzielała wsparcia prosowieckiemu odładowi Komunistycznej Partii Litwy. Także wcześniej w marcu 1990 r. tylko trzech polskich deputowanych w Radzie Najwyższej Litwy głosowało za Aktem Niepodległości, zaś sześciu wstrzymało się od głosu. Wówczas władze litewskie we wrześniu 1991 r. rozwiązały rady samorządowe w rejonie sołecznickim i wileńskim, nie wyznaczyły daty nowych wyborów, zapowiedziały zmianę granic rejonów, co oczywiście zaogniło i tak już trudną sytuację na linii Wilno-Warszawa.

Te napięcia udało się jednak w krótkim czasie po odzyskaniu przez Litwę pełnej suwerenności załagodzić. W nowej rzeczywistości w przypadku obu krajów zwyciężyły realistyczne poglądy uwarunkowane koniecznością zapewnienia sobie przez nie bezpieczeństwa międzynarodowego. W ten sposób zarysowała się możliwość strategicznego partnerstwa między niepodległą Polską i Litwą. Dzięki temu doszło do przelamania pokładów nieufności między państwami, które łączyło tak wiele i które miały już trudne doświadczenia w stosunkach wzajemnych, pochodzące z okresu rodzenia się państwowości litewskiej w latach 1918 oraz z okresu międzywojennego.

W styczniu 1992 r. podpisana została deklaracja o stosunkach dwustronnych otwierająca drogę do negocjacji w sprawie traktatu o współpracy i dobrosąsiedzkich stosunkach. W 1992 r. podpisano także umowę o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji. Ocenę ówczesnych stosunków polsko-litewskich ilustruje wypowiedź polskie ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego, który stwierdził, że:

... dylematem naszej polityki w stosunku do Litwy jest to, że dążymy do stosunków dobrych, bliskich i rozbudowanych, a jednocześnie nie możemy nie bronić interesów Polaków, którzy na Litwie od czasów bardzo dawnych mieszkają. Oczywiście powstają tutaj rozmaite konkluzje (...). W

naszej polityce staramy się te sprawy łączyć i od początku naszych stosunków z Litwą, tzn. od naszej zdecydowanej przychylniej reakcji na proklamację niepodległej państwowości litewskiej w dniu 11 marca [1992 r.] takie stosunki utrzymujemy.

Równolegle budowano współpracę na płaszczyźnie wojskowej między Polską i Litwą. W dniu 16 czerwca 1993 r. ministrowie obrony obu państw podpisali porozumienie w Wilnie w sprawie ustanowienia dwustronnej współpracy. Stanowiło ono podstawowy akt prawny w tej dziedzinie między oboma państwami, uzupełniany w kolejnych latach o dodatkowe protokoły dotyczące takich spraw jak:

- współpraca wojskowa w ramach programu „Partnerstwo dla pokoju”,
- wzajemne konsultacje w sprawie tworzenia i rozbudowy zintegrowanego systemu kontroli powietrznej,
- zasad wzajemnego ruchu lotniczego wojskowych statków powietrznych RP i Republiki Litewskiej,
- dwustronnej współpracy w zakresie kształcenia i doskonalenia żołnierzy zawodowych na uczelniach wojskowych.
- W ramach realizacji wojskowej współpracy między Polską a Litwą zainicjowano następujące długofalowe projekty:
- tworzenia wspólnego batalionu sił pokojowych, który zaczął powstawać ostatecznie od 1997 r. (LITPOLBAT),
- przekazywania nieodpłatnie Litwinom sprzętu wojskowego i uzbrojenia wraz z amunicją (np. w sierpniu 1995 r. przekazano stronie litewskiej radiostacje, samochody terenowe, moździerz, granatniki, kuchnie polowe, plecaki, menażki oraz amunicję do różnego typu uzbrojenia),
- współpracy brygady zmechanizowanej „Żelazny Wilk” z 15 Dywizją Zmechanizowaną im. Władysława Jagiełły z Olsztyna,
- udziału w ćwiczeniach wojskowych (w głównej mierze w ramach programu „Partnerstwo dla pokoju”),
- wymiany szkoleniowej polegającej na kształceniu oficerów na Wyższych Kursach Doskonalenia Oficerów w Wyższej Szkole Oficerskiej we Wrocławiu oraz polskich oficerów na kursach językowych w Wilnie,
- współpracy w zakresie kontroli ruchu powietrznego.

Kolejnym ważnym momentem było zawarcie w dniu 27 kwietnia 1994 r. traktatu polsko-litewskiego o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy co świadczyło o postępującej poprawie we wzajemnych relacjach Polski i Litwy. W ocenie znawców polityki międzynarodowej:

... rok 1994 stał się przełomowym w dziejach stosunków polsko-litewskich w XX w. Stwierdzano także, iż: traktat jest przykładem dobrze pojętego historycznego kompromisu pomiędzy dwoma sąsiednimi narodami i państwami.

Z kolei w 1996 r. ówczesni ministrowie spraw zagranicznych obu państw Povilas Gylys i Dariusz Rosati z okazji 5. rocznicy wznowienia stosunków polsko-litewskich stwierdzili, że traktat z 1994 r.:

... stworzył (...) solidne podstawy rozwoju współpracy polsko-litewskiej w następnych latach.

Z kolei zdaniem polskiego prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego traktat z 1994 r. to:

... fundament przyszłości, gdyż wyznacznikiem naszych kontaktów stały się dzięki niemu akceptowane przez oba nasze państwa i społeczeństwa standardy zjednoczonej Europy.

Zdecydowany przełom w stosunkach polsko-litewskich nastąpił jednak dopiero po objęciu urzędu przez nowego litewskiego prezydenta Algirdasa Brazauskasa, co nastąpiło po klęsce wyborczej poprzedniego prezydenta Vytautasa Landsbergisa. W trakcie wizyty w Polsce w dniach 18-19 lutego 1995 r. prezydent Brazauskas, podczas uroczystego wystąpienia na forum Sejmu RP wysunął propozycję utworzenia polsko-litewskiego batalionu sił pokojowych, prowadzenia wspólnej kontroli obszaru powietrznego i granic morskich oraz wprowadzenia usprawnień w ruchu granicznym. W ten sposób rozpoczęto drugi etap współpracy Polski i Litwy, w którym przystąpiono do wypełnienia treścią podpisanych wcześniej umów.

Jedną z dróg prowadzących do tego celu było wyznaczanie wspólnych posiedzeń różnych gremiów kierowniczych obu państw. Między innymi w 1997 r. zapoczątkowano w Olicie cykliczne spotkania rządów Polski i Litwy. W tym samym roku powołany został przez prezydentów w Warszawie Wspólny Komitet Konsultacyjny Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Litewskiej, a w Wilnie odbyło się inauguracyjne posiedzenie Zgromadzenia Parlamentarnego Sejmów obu państw.

Podstawą strategicznego partnerstwa jest także współpraca gospodarcza, której szczególnie intensywny rozwój między Polską i Litwą miał miejsce od połowy lat 90., po wejściu w życie umowy o wolnym handlu co nastąpiło w dniu 1 stycznia 1997 r. Polska stała się w tym okresie dla Litwy piątym partnerem w eksporcie i trzecim w imporcie, a blisko 750 polskich firm podjęło działalność gospodarczą w tym państwie, co sytuowało Polskę na dwunastym miejscu wśród inwestorów zagranicznych na Litwie. Wiele wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, jak np. połączenia komunikacyjne (Via Baltica, Rail Baltica) i połączenia systemów elektroenergetycznych nadal czeka jednak na realizację. Nie wszystkie przedsięwzięcia ekonomiczne zakończyły się pełnym sukcesem, jak na przykład słaba współpraca w ramach Euroregionu „Niemen” (obejmującego Wilińszczyznę i Suwalszczyznę).

W interesie Polski po 1991 r. było umacnianie bezpieczeństwa regionu południowego Bałtyku. W tym procesie ważnym elementem było poparcie starań krajów bałtyckich o przyjęcie do Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), którego członkiem Polska została w 1999 r. Poparcie dla członkostwa Litwy w NATO, a następnie w Unii Europejskiej, było konsekwentne i niekoniunkturalne. Starania Litwy i innych państw regionu o przystąpienie do Sojuszu Północnoatlantyckiego były długotrwałe ze względu na opór Rosji. W tym czasie kontynuowana była intensywna polsko-litewska współpraca w dziedzinie wojskowej, która szczególnie była widoczna w okresie już po przyjęciu Polski do NATO. W ramach tej współpracy doszło do włączenia litewskiego plutonu specjalnego do polskiego kontyngentu sił KFOR w Kosowie, a także do udzielania pomocy eksperckiej w osiaganiu standardów natowskich przez wojsko litewskie. Polska w taki sposób, będąc już członkiem NATO, realizowała własne zobowiązania w ramach Sojuszu popierając jednocześnie żywotne aspiracje swojego sąsiada i swoje koncepcje bezpieczeństwa w regionie Bałtyku.

Strategiczne partnerstwo polsko-litewskie było także widoczne we wspólnym dążeniu Polski i Litwy do wejścia do Unii Europejskiej. Pragnienia te ziściły się dla obu państw w dniu 1 maja 2004 r., kiedy wraz z jeszcze ośmioma innymi krajami regionu stały się państwami członkowskimi

UE. Jest to znamieny fakt, tym bardziej, że Polska o cztery lata wcześniej niż Litwa podpisała układ o stowarzyszeniu z UE (1991 r.) i dwa lata wcześniej od Litwy (1997 r.) rozpoczęła negocjacje akcesyjne. W tym czasie odbywały się regularne spotkania zespołów negocjatorów w sprawie członkostwa w UE obu państw, a także prezydentów, premierów, parlamentarzystów oraz organizacji pozarządowych Polski i Litwy. Dzięki temu oba państwa po 1 maja 2004 r. znalazły się w nowej sytuacji strategicznej, w której kontynuowano współpracę polsko-litewską w wielu dziedzinach życia społecznego i gospodarczego.

Oprócz tego oba państwa mają taką samą ocenę sytuacji politycznej w regionie. Jako przykład takiego stanowiska wobec Rosji może służyć wspólny komunikat prezydentów Polski i Litwy z marca 2005 r., w którym wskazano, że:

... Federacja Rosyjska jest największym wschodnim sąsiadem obu naszych państw i ważnym partnerem UE. Chcemy, aby zarówno relacje bilateralne z Rosją, jak i te, w ramach organizacji międzynarodowych, takich jak NATO, czy UE, rozwijały się jak najlepiej i żeby przyczyniały się do dalszego rozwoju sprawy bezpieczeństwa i stabilności w Europie.

Zarówno stosunki polsko-rosyjskie, jak i litewsko-rosyjskie mają nader trudny i złożony charakter. Oba państwa od wielu lat próbują wypracować nowe zasady współpracy politycznej i gospodarczej z Rosją, która ze swojej strony dość często sięga w rozmowach z Polską i Litwą do retoryki „sowieckiej”, mającej podkreślać jej pozycję wobec obu państw. Na przełomie 2004 r. i 2005 r. kolejne oziębienie stosunków Polski i Litwy z Rosją nastąpiło na skutek zaangażowania się obu państw w rozwiązanie kryzysu wyborczego na Ukrainie połączone ze wsparciem prozachodnich sił demokratycznych, co Rosja odebrała jako zagrożenie jej interesów politycznych na Ukrainie i obszarze postsowieckim. Polsko-litewska współpraca w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w regionie widoczna jest także w stanowisku obu państw wobec problemu statusu okręgu kaliningradzkiego, które podzielają także Łotwa i Estonia.

W stosunkach polsko-litewskich w chwili obecnej nadal są trudne i nierozwiązane kwestie wynikające z historycznych zaszłości, jak na przykład problem żołnierzy Armii Krajowej okręgu wileńskiego czy sprawa zwrotu ziemi z rejonu Wilna właścicielom Polakom. Nie wpływają one na stan wzajemnych stosunków Polski i Litwy, które w dalszym ciągu mają dla obu państw charakter strategiczny pomimo tego, że z chwilą przystąpienia do NATO i UE państwa te zapewniły sobie bezpieczeństwo międzynarodowe, zaś z chwilą przystąpienia do Unii Europejskiej perspektywę stabilnego rozwoju gospodarczego.

References

- GÓRKA-WINTER, B. Miejsce Estonii, Litwy i Łotwy w europejskiej architekturze bezpieczeństwa. In *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, 2002, no. 3(7), s. 17–50.
- JANKOWSKI, B. *Polska i Litwa znów w Unii*. In *Dziś*, 2006, no 1, s. 83–91.
- KURCZ, Z. Niepodległość Litwy a polska autonomia. In *Granice i pogranicza nowej Unii Europejskiej. Z badań regionalnych, etnicznych i lokalnych*. Pod red. M. MALIKOWSKIEGO, D. WOJAKOWSKIEGO. Warszawa, 2003, s. 137–157.
- PALMOWSKI, T. „Wymiar Północny” w Unii Europejskiej. In *Stosunki Międzynarodowe*, 2004, no. 1-2, s. 25–39.
- Polityka zagraniczna RP 1989-2002*. Pod red. R. KUŹNIARA i K. SZCZEPANIKA. Warszawa, 2002.
- Polska polityka bezpieczeństwa 1989-2000*. Pod red. R. KUŹNIARA. Warszawa, 2001.
- PRZYBYŁA, S. *Podejście Litwy do bezpieczeństwa w regionie*. Warszawa: Departament Bezpieczeństwa Międzynarodowego Ministerstwa Obrony Narodowej, 1997.

POLAND IN REGARD TO LITHUANIA'S ADMISSION INTO EUROPEAN STRUCTURES

Zbigniew Karpus

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Summary

The relations with neighbouring Lithuania was very important for Poland in context of the new situation of state independence and all the other political changes in Central and East Europe in the end of the 20th century. The historical and social relationships between Poland and Lithuania states are well known in this context as well. The Polish state authorities also took part at generation of actual political events of independence receiving in Baltic States in memorable 1991 year. It is important to remember, that Lithuanian State Foreign Affairs Minister has had his residence in Warsaw during the time of Soviet troops attacks at Vilnius TV tower etc. in January 1991. The reason of this residence was the establishment of Lithuanian State Administration in emigration, in case of serious Soviet military power crisis in Vilnius and whole Lithuania.

The political Polish – Lithuanian relations were also influenced by the situation and problem of numerous Polish national minorities in Lithuania. The representatives of Polish national minorities in Lithuania were afraid to get worse social situation in independent Lithuanian State comparing with the situation of Polish minorities in Byelorussia and Ukraine. The declaration of mutual Polish – Lithuanian state relations was signed in January 1992, and it opened the doors for all possible negotiations on actual collaboration and cooperation, well-meant way solving all actual Polish – Lithuanian state questions.

The same way the collaboration in joint military activities and the process of cooperated military structures establishing was started in Poland and Lithuania. The Defence Ministers of both states signed the treaty of such military collaboration between Poland and Lithuania on June 16, 1993 in Vilnius. The following important step in normalizing of problematic Polish – Lithuanian State relations was the setting-up of the treaty of the friendship and good neighbourhood of Poland and Lithuania on April 27, 1994. One of productive parts of such collaboration was the establishing of joint Polish – Lithuanian State working groups to discuss and to look for the way out in all still unsolved problems. As an important part of the background for the States strategic partnership it is possible to admit the collaboration in the developments of economical and industrial units, which reached the high point of its intensity in the middle 1990-ies, having the possibility to use the positive results of free market since January 01, 1997.

Poland became as NATO member in 1999. The important element in the positive process in normalizing relations between Poland and Lithuania was the forthcoming political support to join NATO for all Baltic States from the Polish State side. The Polish support for Lithuania to join NATO as well as EU was consistent, principled, and made non-conjuncture way.

Gauta 2006 m. gruodžio mėn.